

ERNEST HEMINGUEY VA ABDULLA QAHHOR IJODIDA HIKOYA JANRINING SHAKLLANISHI

Mamarasulova Shoiraxon Maxammad qizi,
“Ipak yo‘li” turizm va adaniy meros
xalqaro universiteti PhD mustaqil izlanuvchisi
Shoira-uz@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada Ernest Heminguey va Abdulla Qahhor ijodida hikoya janrining shakllanish jarayoni qiyosiy-adabiy yo‘nalishda tahlil qilinadi. Har ikki adibning qisqa nasr taraqqiyotidagi o‘rni, badiiy tafakkuri, uslubiy izlanishlari, xarakter yaratish mahorati va hayot haqiqatini ifodalash tamoyillari yoritiladi. Maqolada Heminguey hikoyalaridagi ixchamlik, yashirin ma‘no, dialog va psixologik sukut poetikasi Abdulla Qahhor hikoyalaridagi hajv, kinoya, hayotiy detal, xalqona nutq va ijtimoiy tanqid bilan qiyoslanadi. Tadqiqotda ikki yozuvchi ijodi o‘rtasidagi bevosita ta’sirdan ko‘ra, hikoya janri rivojidadagi tipologik yaqinliklar asosiy e‘tiborga olinadi.

Kalit so‘zlar: Ernest Heminguey, Abdulla Qahhor, hikoya janri, qisqa nasr, realizm, badiiy detal, ixchamlik, psixologizm, hajv, dialog, qiyosiy adabiyotshunoslik.

Kirish

Hikoya janri jahon adabiyotida eng ixcham, ayni paytda eng murakkab nasriy shakllardan biri hisoblanadi. Uning murakkabligi hajmning kichikligida emas, balki oz so‘z bilan katta hayotiy ma‘noni ifodalash zaruratidadir. Hikoya yozuvchi oldiga ortiqcha tasvir, cho‘zilgan izoh, keraksiz voqealar zanjiridan voz kechish talabini qo‘yadi. Shu bois bu janrda har bir badiiy detal, dialog, sukut, muallif tanlagan voqea nuqtasi va kompozitsion tugun alohida ahamiyat kasb etadi.

XX asr jahon nasrida Ernest Heminguey hikoya janrining yirik namoyandalaridan biri sifatida tanilgan. Uning uslubi qisqa jumla, aniq tasvir, tejamkor dialog va yashirin psixologik mazmun bilan belgilanadi. Nobel mukofoti rasmiy ma‘lumotida Hemingueyning sodda nasri, ixcham dialogi va tagma‘noga moyilligi ayniqsa hikoyalarida kuchli namoyon bo‘lishi qayd etiladi. Britannica ma‘lumotida ham uning qisqa, ravshan nasriy uslubi XX asr Amerika va Britaniya badiiy nasriga kuchli ta’sir ko‘rsatgani ta’kidlanadi.

O‘zbek adabiyotida esa Abdulla Qahhor hikoya janrini yangi bosqichga olib chiqqan ijodkorlardan biridir. U o‘zbek nasriga hayotiylik, ijtimoiy tanqid, xalqona ruh, satirik keskinlik va

badiiy ixchamlik olib kirdi. Adibning “Boshsiz odam”, “Anor”, “Bemor”, “O‘g‘ri”, “Dahshat”, “Ming bir jon” kabi hikoyalari o‘zbek qisqa nasrining mumtoz namunalariga aylangan. Ziyoz ma‘lumotida Abdulla Qahhorning “Boshsiz odam” hikoyasi 1929-yilda e‘lon qilingani, dastlabki hikoyalar to‘plami “Olam yasharadi” esa 1935-yilda nashr etilgani ko‘rsatiladi.

Heminguey va Qahhor turli adabiy-madaniy muhitda yashagan, ularning ijodiy tajribasi ham bir-biridan farq qiladi. Biroq har ikki yozuvchini yaqinlashtiradigan muhim jihat bor: ular hikoyani hayotni ixcham, aniq va ta‘sirchan ifodalash vositasi sifatida yuksak darajaga ko‘targanlar. Heminguey inson ruhiyatidagi aytilmagan og‘riqni sukut, dialog va tashqi harakat orqali ochgan bo‘lsa, Qahhor jamiyatdagi illatlarni hajv, kinoya, achchiq haqiqat va yorqin badiiy detal orqali fosh etgan.

Ernest Heminguey ijodida hikoya janrining shakllanishi

Ernest Heminguey hikoyachiligi XX asr Amerika adabiyotidagi modern realistik yo‘nalish bilan chambarchas bog‘liq. Uning ijodiy shakllanishida jurnalistika tajribasi, Birinchi jahon urushi, “yo‘qotilgan avlod” kayfiyati, Yevropa hayoti, insonning yolg‘izlik va ruhiy sinovlar oldidagi holati katta ahamiyat kasb etdi. Heminguey nasrida voqea ko‘pincha tashqi tomondan juda oddiy ko‘rinadi: ikki kishining suhbat, ov jarayoni, safar, urushdan keyingi ruhiy holat, erkak va ayol o‘rtasidagi ziddiyat yoki qahramonning ichki sinovi. Ammo shu oddiy vaziyat ostida murakkab psixologik ma‘no yashirinadi.

Heminguey hikoya janrida “kam aytib, ko‘p anglatish” tamoyilini kuchaytirdi. Bu uslub adabiyotshunoslikda “aysberg nazariyasi” yoki “tushirib qoldirish nazariyasi” nomi bilan izohlanadi. Mazkur tamoyilga ko‘ra, asarda ko‘rinib turgan voqea aysbergning suv ustidagi kichik qismiga o‘xshaydi; asosiy ma‘no esa matn ostida yashirin qoladi. O‘quvchi ana shu yashirin qatlamni dialog, detal, takror, tanaffus va sukut orqali anglaydi.

Masalan, “Hills Like White Elephants” hikoyasida muallif qahramonlar o‘rtasidagi asosiy muammoni ochiq aytmaydi. Suhbat yuzaki ko‘rinadi, biroq gaplar orasidagi taranglik, ayolning ruhiy holati, erkakning bosimi va qaror oldidagi ikkilanish matn ostida sezilib turadi. Bu usul hikoyani ortiqcha izohdan xalos qiladi. O‘quvchi tayyor xulosa olmaydi, balki voqeaning ichki ma‘nosini o‘zi topishga majbur bo‘ladi.

Heminguey hikoyalarda dialog juda muhim vazifa bajaradi. U oddiy suhbat shaklida berilsa ham, qahramonlarning ruhiy masofasi, ichki og‘rig‘i va munosabatlaridagi ziddiyatni

ko'rsatadi. Muallif ko'p hollarda qahramonning his-tuyg'ularini bevosita tushuntirmaydi. Ularning gap ohangi, qisqa javoblari, mavzudan qochishi yoki takroriy iboralari orqali ruhiy holat yuzaga chiqadi. Shu bois Heminguey hikoyalarini o'qishda matnning faqat tashqi voqeasini emas, yashirin psixologik qatlamini ham ko'rish zarur.

Adibning "The Killers", "Indian Camp", "Cat in the Rain", "A Clean, Well-Lighted Place", "The Snows of Kilimanjaro" kabi hikoyalari hikoya janrida kompozitsion ixchamlik va ruhiy chuqurlik qanday uyg'unlashishini ko'rsatadi. "The Killers" hikoyasida jinoyat voqeasi bevosita ko'rsatilmaydi, lekin xavf muhiti, odamlarning loqaydligi va qahramonning taqdirga bo'ysunishi kuchli dramatik ta'sir uyg'otadi. "A Clean, Well-Lighted Place" hikoyasida esa yolg'izlik, qarilik, ma'naviy bo'shliq va insonning nurli, osoyishta joyga ehtiyoji oddiy kafe manzarasi orqali ochiladi.

Heminguey hikoyachiligining shakllanishida yana bir muhim jihat — badiiy tildagi tejankorlikdir. U ortiqcha sifatlash, uzun izoh, hissiyotga berilgan bayonlardan qochadi. Uning matnida narsalar ko'pincha o'z nomi bilan ataladi, voqealar aniq tasvirlanadi, jumlar qisqa quriladi. Ammo bu soddalik oddiylik emas; u puxta tanlangan badiiy usuldir. Heminguey qisqa jumla orqali qahramonning ruhiy bosimini, hayotiy vaziyatning keskinligini va ichki fojiani kuchaytiradi.

Abdulla Qahhor ijodida hikoya janrining shakllanishi

Abdulla Qahhor o'zbek hikoyachiligi taraqqiyotida alohida bosqich yaratgan yozuvchidir. U o'zbek nasrida hikoyani nafaqat kichik voqea bayoni, balki ijtimoiy muammo, inson xarakteri, axloqiy ziddiyat va jamiyatdagi illatlarni ochuvchi ixcham badiiy shakl darajasiga ko'tardi. Qahhor hikoyalarida hayotning oddiy lavhalari orqali chuqur ijtimoiy mazmun beriladi. Uning badiiy mahorati shundaki, u katta muammoni kichik voqea ichiga sig'dira oladi.

Qahhorning ilk ijodiy tajribasi hajviy muhit bilan bog'liq. "Mushtum" jurnali, hajviy she'rlar, ijtimoiy tanqid va xalqona kulgi uning keyingi hikoyalaridagi uslubiy keskinlikni shakllantirdi. Ammo Qahhor hajvi faqat kuldirish uchun xizmat qilmaydi. Uning kinoyasi ostida achchiq haqiqat, insoniy og'riq va jamiyatdagi adolatsizlikka nisbatan keskin munosabat yotadi.

"O'g'ri" hikoyasi Qahhor ijodida hajv va fojia uyg'unligining yorqin namunasi. Asarda oddiy bir voqea — ho'kizning yo'qolishi tasvirlanadi. Biroq yozuvchi shu voqea orqali mansabdorlarning loqaydligi, oddiy odamning huquqsizligi, poraxo'rlik va jamiyatdagi

adolatsizlikni ochib beradi. Qobil bobo obrazi orqali bechora insonning ojizligi, tizim oldida yolg'iz qolishi ta'sirchan ifodalanadi. Hikoyaning kuchi voqeaning murakkabligida emas, balki badiiy detallar, xalqona nutq va achchiq kinoyaning tabiiy berilishidadir.

“Bemor” hikoyasida esa Qahhor qisqa voqea orqali kambag'allik, jaholat, tibbiy yordamga muhtojlik va insoniy iztirobni yoritadi. Asardagi Sotiboldi obrazi o'z davri muhitining qurboni sifatida gavdalanadi. Muallif qahramonni bevosita ayblamaydi, balki uning holatini ijtimoiy sharoit bilan bog'lab ko'rsatadi. Hikoyadagi fojaviylik sokin ohangda, lekin kuchli ta'sir bilan beriladi. Bu jihat Qahhor hikoyalarining muhim belgisi: u o'quvchini balandparvoz bayon bilan emas, hayotiy haqiqatning o'zi bilan larzaga soladi.

“Anor” hikoyasida esa ehtiyoj, oilaviy mehr, moddiy qiynchilik va insonning nozik ruhiy kechinmalari ixcham shaklda ochiladi. Hikoyadagi anor oddiy meva emas, balki orzu, mehr, ehtiyoj va iztirob ramziga aylanadi. Qahhor badiiy detal orqali qahramon ruhiyatini yoritadi. Bunda ortiqcha izoh yo'q; predmetning o'zi ma'no tashiydi.

“Dahshat” hikoyasida ayol taqdiri, qo'rquv, ijtimoiy bosim va inson erkinligi masalasi keskin tasvirlanadi. Bu hikoyada Qahhor realizmi psixologik chuqurlik kasb etadi. Muallif voqeani shunchaki bayon qilmaydi, balki inson ruhiyatidagi sinish, qo'rquv va norozilikni badiiy holatga aylantiradi.

Qahhor hikoyalarining shakllanishida xalqona til asosiy omillardan biridir. Uning matnida personaj nutqi xarakter yaratishning kuchli vositasiga aylanadi. Qahhor qahramonlari bir xil gapirmaydi; har birining ijtimoiy mavqei, saviyasi, dunyoqarashi, fe'l-atvori nutqida seziladi. Shu sababli uning hikoyalarida dialog faqat suhbat emas, balki xarakter va muhitni ochuvchi badiiy vositadir.

Hikoya janrida ixchamlik va badiiy detal

Heminguey va Qahhor ijodini yaqinlashtiradigan eng muhim xususiyatlardan biri — ixchamlikdir. Har ikki adib hikoyada ortiqcha tasvirga berilmaydi. Ular voqeani cho'zmaydi, muallif izohini kamaytiradi, asosiy ma'noni badiiy detal, dialog va vaziyat orqali beradi. Biroq bu ixchamlik har ikkala yozuvchida turlicha shakllanadi.

Hemingueyda ixchamlik ko'proq psixologik sukutga tayanadi. U qahramonning ruhiy iztirobini ochiq aytmaydi. Qahramon gapiradi, yuradi, ichadi, qaraydi, jim qoladi — o'quvchi esa shu tashqi

harakatlar ortidan ichki holatni sezadi. Qahhorda esa ixchamlik ko‘proq ijtimoiy keskinlik va hajviy zarbaga xizmat qiladi. U birgina detal yoki qisqa jumla bilan butun muhitni fosh etadi.

Masalan, Heminguey hikoyasida qahramonning jim turishi uning ruhiy mag‘lubiyatini bildirishi mumkin. Qahhorda esa bir amaldorning loqayd gapi yoki oddiy odamning nochor javobi butun ijtimoiy tizimni ochib beradi. Demak, har ikki yozuvchi badiiy detalga tayanadi, ammo detalning vazifasi turlicha: Hemingueyda u ko‘proq ichki kechinmaga, Qahhorda esa ijtimoiy ma‘noga yo‘naltiriladi.

Dialog poetikasi

Heminguey va Qahhor hikoyalarida dialog janr shakllanishining asosiy vositalaridan biridir. Heminguey dialoglari ko‘pincha qisqa, sokin va yashirin taranglikka boy bo‘ladi. Qahramonlar ko‘p gapirmaydi, ammo gap orasidagi pauza, mavzudan qochish, takror va ohang o‘quvchiga ko‘p narsani anglatadi. Bu usul zamonaviy hikoya poetikasida muhim yangilik bo‘ldi.

Qahhor dialoglari esa xalqona tabiiylik, kinoya va ijtimoiy ma‘no bilan ajralib turadi. Uning personajlari hayotdagi odamlar kabi gapiradi. Shu sababli Qahhor hikoyalarini o‘qiganda qahramonlar “kitobiy” emas, tirik inson sifatida ko‘rinadi. Ularning nutqida mahalla muhiti, qishloq hayoti, xalq donoligi, ba‘zan johillik, ba‘zan ayyorlik, ba‘zan esa samimiylilik sezilib turadi. Heminguey dialogi ichki fojiani yashirsa, Qahhor dialogi ko‘pincha ijtimoiy fojiani ochadi. Birida sukut kuchli, ikkinchisida kinoya kuchli. Ammo ikkala holatda ham dialog hikoyaning asosiy yukini ko‘taradi.

Qahramon yaratish tamoyillari

Heminguey qahramonlari ko‘pincha yolg‘izlik, urush, ruhiy charchoq, axloqiy sinov va hayotiy mag‘lubiyat bilan yuzlashadi. Ular o‘z dardini baland ovozda aytmaydi. Ularning ichki olami harakat, ishora va vaziyat orqali ochiladi. Heminguey uchun qahramonning eng muhim belgisi — og‘ir vaziyatda o‘zini tutishi, ichki bardoshi va sukutdagi iztirobidir.

Qahhor qahramonlari esa ko‘proq real ijtimoiy muhit vakillaridir. Qobil bobo, Sotiboldi, Turobjon, oddiy dehqonlar, kambag‘al oilalar, mansabdorlar, johil yoki ayyor kishilar orqali yozuvchi o‘z davri hayotining keskin manzarasini yaratadi. U qahramonni shunchaki individual shaxs sifatida emas, balki muayyan muhit mahsuli sifatida ko‘rsatadi. Shu jihatdan Qahhor hikoyalarida realizm kuchli ijtimoiy yo‘nalishga ega.

Har ikki adibda ham qahramon sun'iy ideallashtirilmaydi. Ular hayotdagi murakkab, ba'zan ojiz, ba'zan mag'rur, ba'zan adashgan, lekin ishonarli insonlardir. Bu xususiyat hikoya janrining realistik asosini mustahkamlaydi.

O'xshash va farqli jihatlar

Ernest Heminguey va Abdulla Qahhor ijodida hikoya janrining shakllanishi turli tarixiy-adabiy sharoitda kechgan. Heminguey Amerika va Yevropa modernistik muhitida, urushdan keyingi ruhiy bo'shliq va shaxsiy iztirob fonida shakllandi. Qahhor esa o'zbek jamiyatining ijtimoiy o'zgarishlari, xalq hayoti, maishiy muhit, adolatsizlik va jaholatga qarshi tanqidiy munosabat asosida kamol topdi.

Ularning o'xshashligi shundaki, har ikkisi hikoyada ixchamlik, aniqlik va badiiy detal kuchiga tayangan. Har ikkisi ortiqcha izohdan qochgan. Har ikkisi qahramon ruhiyatini yoki ijtimoiy holatini bevosita bayon bilan emas, voqea, dialog va detal orqali ochgan.

Farqi esa badiiy maqsadda ko'rinadi. Heminguey hikoyalarida individual ruhiyat, insonning yolg'izligi, ichki chidam va aytilmagan dard markazda turadi. Qahhor hikoyalarida esa ijtimoiy muhit, xalq hayoti, adolatsizlik, hajviy tanqid va axloqiy muammo kuchliroq namoyon bo'ladi. Heminguey matn ostidagi sukut bilan ta'sir qilsa, Qahhor kinoya va hayotiy zarba bilan o'quvchini o'ylantiradi.

Xulosa

Ernest Heminguey va Abdulla Qahhor ijodida hikoya janri ikki xil milliy adabiy tajriba asosida shakllangan bo'lsa-da, ularni birlashtiruvchi muhim badiiy belgilar mavjud. Har ikki adib hikoyani ixcham, mazmunan zich va ta'sirchan janr sifatida rivojlantirdi. Heminguey jahon hikoyachiligiga "aysberg" tamoyili, ruhiy sukut, qisqa dialog va yashirin ma'no poetikasini olib kirgan bo'lsa, Abdulla Qahhor o'zbek hikoyachiligida hajviy realizm, xalqona nutq, ijtimoiy tanqid, badiiy detal va hayotiy xarakter yaratish mahoratini yuksak darajaga ko'tardi.

Ularning ijodini qiyosiy o'rganish shuni ko'rsatadiki, hikoya janrining kuchi hajmda emas, badiiy aniqlik va ma'no zichligidadir. Heminguey ham, Qahhor ham qisqa matn orqali katta hayotiy haqiqatni bera olgan yozuvchilardir. Shu sababli ularning hikoyalari nafaqat o'z milliy adabiyoti, balki umumjahon qisqa nasr taraqqiyotida ham muhim o'rin egallaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Hemingway E. The Complete Short Stories of Ernest Hemingway. New York: Scribner, 1987.
2. Qahhor A. Tanlangan asarlar. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti.
3. Qahhor A. Anor. Hikoyalar to‘plami. Toshkent.
4. Benson J.J. The Short Stories of Ernest Hemingway: Critical Essays. Durham: Duke University Press, 1975.
5. Nobel Prize. “Ernest Hemingway — Biographical”. NobelPrize.org.
6. Britannica. “Ernest Hemingway: Biography, Books, Death, and Facts”. Encyclopaedia Britannica.
7. Ziyouz. “Abdulla Qahhor (1907–1968)”. O‘zbek nasri onlayn antologiyasi.